

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.155

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2022.25.14>

ВИЗНАЧЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНИХ ТА СУБ'ЄКТНИХ МЕЖ У РІШЕННЯХ ВЕРХОВНОГО СУДУ ЯК НЕОБХІДНИХ УМОВ ДІЇ ПРАВОВИХ ВИСНОВКІВ

Лазоренко Євгеній Юрійович,
прокурор відділу Чернігівської
обласної прокуратури,
аспірант
(Академія Державної пенітенціарної
служби України, Чернігів, Україна)

Стаття присвячена вивченню питання можливості запровадження у вітчизняному кримінальному процесуальному законодавстві правових норм, які б встановлювали певні межі дії правових висновків щодо застосування норм права. Застосовуючи порівняльно-правовий метод, автор визначає загальні вимоги, які передбачені у Німеччині, Польщі, Франції та Україні, до рішень верховного суду. За результатами огляду процесуального законодавства вказаних країн та спираючись на рішення конституційного суду Польщі, яким рішення верховного суду, що містить правовий принцип, визначено джерелом внутрішнього права, автор проводить аналогію між ознаками притаманними для норми права, нормативно-правового акта органів законодавчої та виконавчої влади та постанов, вироків верховного суду. У статті наведено загальні риси судового прецедента, на підставі яких автор прийшов до висновку, що межами, які визначають дії прецедентного рішення верховного суду, можуть бути: об'єктні, суб'єктні, предметні, просторові та часові. Автор, зупиняючись на характеристиці суб'єктної межі, аналізує деякі кримінальні процесуальні кодекси країн Європи та приходиться до переконання, що не всі рішення верховних судів можуть носити характер правового висновку, правового принципу. Ця залежність пропорційно залежить від компетентності складу суду (палата, об'єднана палата, велика палата, пленарна асамблея тощо), який своїм рішенням вирішує правову проблему та/або створює нову правову норму. У подальшому автор переходить до аналізу суперечливої та проблемної межі – темпоральної. На обґрунтування необхідності законодавчого закріплення в кримінальному процесуальному кодексі України вимог щодо дії у часі правових висновків касаційного суду, автор дослідження запропонував відповідний поділ на перспективну, ретроспективну та ультраактивну дію рішень Верховного Суду в залежності від норм процесуального закону, яких вони стосуються.

Ключові слова: судовий прецедент, час, суб'єкт, касаційний суд, кримінальний процес, джерела права.

DETERMINATION OF TEMPORAL AND SUBJECT LIMITS IN DECISIONS OF THE SUPREME COURT AS NECESSARY CONDITIONS FOR THE EFFECT OF LEGAL CONCLUSIONS

Lazorenko Yevgeniy Yurievich,
prosecutor of the Department of the
Chernihiv Regional Prosecutor's Office,
Postgraduate student
(Academy of State Penitentiary Service of
Ukraine, Chernihiv, Ukraine)

The article is devoted to the study of the issue of the possibility of introducing legal norms in the domestic criminal procedural legislation that would establish certain boundaries for the validity of legal conclusions on the application of the rules of law. Using the comparative legal method, the author determines the general requirements that are provided in Germany, Poland, France and Ukraine for the decisions of the Supreme Court. Based on the results of a review of the procedural legislation of these countries and based on the decision of the Constitutional Court of Poland, by which the decision of the Supreme Court, containing a legal principle, is recognized as a source of domestic law, the author draws an analogy between the features characteristic of the rule of law, the normative legal act of the legislative and executive authorities and resolutions, Supreme Court judgments. The article presents the general features of the judicial precedent, on the basis of which the author came to the conclusion that the boundaries that determine the action of the precedent decision of the Supreme Court can be: object, subject, subject-matter, spatial and temporal. The author, dwelling on the characteristics of the subject border, analyzes some criminal procedural codes of European countries and comes to the conclusion that not all decisions of the supreme courts can be in the nature of a legal conclusion, a legal principle. This dependence proportionally depends on the competence of the composition of the court (chamber, joint chamber, grand chamber, plenary assembly, and so on), which, by its decision, solves a legal problem and / or creates a new legal norm. In the future, the author proceeds to the analysis of the controversial and problematic border - the temporal one. In order to substantiate the need for legislative consolidation in the Criminal Procedure Code of Ukraine of the requirements regarding the validity of the legal conclusions of the cassation court in time, the author of the study proposed an appropriate division into prospective, retrospective and ultra-active effect of the decisions of the Supreme Court, depending on the norms of the procedural law to which they relate.

Key words: judicial precedent, time, subject, court of cassation, criminal process, sources of law.

Актуальність та постановка проблеми. Процес формування національного права на початкових етапах має певний закритий тип. Однак з часом встановлення соціальних, географічних, політичних та інших зв'язків виникає необхідність видозміни норм права або підходів до правового регулювання певних сфер діяльності людини або органів.

На даний час євроінтеграційні прагнення нашої країни диктують умови, за яких національне право потребує змін.

Такі зміни не є чимось новим зараз, вони почались з моменту проголошення Україною незалежності, але внаслідок складності процесу реформування, вони носять триваючий характер.

Кримінальний процес один з пріоритетних напрямків, який потребував та потребує переосмислення особливо в частині функціонального потенціалу Верховного

Суду (далі – ВС) у прийнятті загальнообов'язкових правових висновків з питань застосування Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), а також особливих вимог до таких судових рішень відмінних від звичайних вироків, ухвал та постанов.

Дедалі частіше у рішеннях місцевих та апеляційних судів ми спостерігаємо посилення на постанови касаційного кримінального суду (далі – ККС ВС) як на джерело права для обґрунтування своїх висновків щодо оцінки доказів, надання відповідей на заявлені клопотання сторін, вирішення питань процесуального характеру тощо.

Але внаслідок такої великої кількості прийнятих ВС постанов, які мають істотний вплив на ухвалювані судами всіх інстанцій рішення, постає питання, а чи всі постанови касаційного суду мають однакову форму викладення, яка б однозначно відрізняла їх від рядових постанов, що приймаються у кримінальних провадженнях, і чи існує в Україні, а також країнах Європи чи Америки певного роду вимоги до таких рішень?

Мета. З огляду на актуальність цієї статті, ми ставимо собі за мету на підставі емпіричної бази, яка складатиметься з рішень прийнятих національними та іноземними судами (які еквівалентно дорівнюють касаційній інстанції) у кримінальних провадженнях, рішень судів іншої юрисдикції, а також доктринального вчення про судовий прецедент та ролі касаційного суду у його прийнятті, надати характеристику існуючим варіантам постанов ВС та запропонувати своє бачення форми та змісту судового рішення, яке вміщує правовий висновок з питань застосування кримінального процесуального законодавства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання судового прецеденту в різних його проявах, починаючи від генезису цього джерела права та закінчуючи дослідженням впливу його різновидів на розвиток правозастосування, розглядалися вітчизняними та зарубіжними дослідниками у роботах Т. Анакіної, Ю. Барабаша, А. Белкіна, В. Бібіло, В. Гончарова, К. Грипкової, В. Грищука, П. Гуйвана, П. Гука, Р. Давида, К. Дудки, А. Золотаревої, В. Капустіна, К. Коган, Р. Кросса, В. Лазарева, Б. Малишева, М. Марченка, О. Пушняка, О. Суєтіної, Л. Філіпса, М. Ховранюка, С. Шевчука, В. Шумілова, С. Шаталова.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рішення касаційного суду за своїм змістом майже повністю співпадає з тими, що ухвалюються судами місцевого та апеляційного рівнів.

Так, судові рішення суду касаційної інстанції за наслідками розгляду касаційної скарги по суті відповідно до ч. 1 ст. 441 КПК України ухвалюються у формі постанов, які складаються з: 1) вступної; 2) мотивувальної частини із зазначенням: короткого змісту вимог касаційної скарги та оскаржених судових рішень; узагальнених доводів особи, яка подала касаційну скаргу; узагальненого викладу позиції інших учасників судового провадження; встановлених судами першої та апеляційної інстанцій обставин; мотивів, з яких виходив суд касаційної інстанції при прийнятті постанови, і положення закону, яким він керувався; 3) резолютивної частини із зазначенням: висновку суду касаційної інстанції по суті вимог касаційної скарги; розподілу процесуальних витрат; строку і порядку набрання постановою законної сили (ч. 1 ст. 442 КПК України) [1].

Знайти аналогічні законодавчі вимоги до змісту та структури рішення суду касаційної інстанції в процесуальних кодексах країн Європи майже не можливо внаслідок того, що більшість процесуальних законів країн континентальної Європи основну увагу приділяють результату розгляду, аніж процесуальній формі його закріплення, хоч вона й у визначених законами випадках відіграє правоформуючу та системоутворючу роль.

Так, Кримінальний процесуальний кодекс (Strafprozeßordnung) Федеративної Республіки Німеччини (далі – КПК ФРГ), висуває вимоги до вироку (саме вироками закінчується розгляд кримінального провадження незалежно від інстанції суду) передбачені як мінімум у восьми параграфах: § 34 загальні вимоги до рішення, § 34a порядок набрання рішенням суду законної сили, § 260 передбачає обов'язкову частину вироку – резолютивну та її складові частини, § 267 називається «обґрунтування вироку» (аналог мотивувальної частини вироку за КПК України), § 272 характеризує вступну частину вироку у дуже спрощеному вигляді [2].

Слід при цьому звернути увагу, що і в § 260, і в § 267 КПК ФРГ, передбачаючи імперативні складники резолютивної та «мотивувальної» частин вироку таких як: визначення діяння, у вчиненні якого підсудний визнано винним, назву статті кримінального закону, застосування запобіжного заходу, фактичні обставини провадження, докази визнані судом належними та достатніми для ухвалення вироку тощо, законодавець у всьому іншому передбачив, що форма означених вище частин вироку визначається судом «dem Ermessen des Gerichts» – на власний розсуд [2].

Кримінальний процесуальний кодекс Французької Республіки (далі – КПК ФР) взагалі не містить якихось конкретних вимог для рішень суду касаційної інстанції, окрім як ст. 612-1 передбачено зазначення у рішеннях складу суду, що приймав участь у розгляді провадження у касаційній інстанції. Тому виходячи з текстів самих рішень (Avis de la Court de cassation) ми приходимо до висновку, що Верховний суд послуговується у цьому питанні ст. 485 КПК ФР, якою визначено, що рішення суду складається з мотивувальної та резолютивної частини, а також повинні вказуватись тексти законів, що застосовано [3], крім того використовує положення правила 27 органічного закону «Щодо провадження в Касаційному суді» [4].

Більш подібними до ст.ст. 370, 442 КПК України можна привести положення Кримінального процесуального кодексу Республіки Польща (далі – КПК РП).

Так, касаційне провадження та прийняті за його результатами рішення регулюються загальними положеннями апеляційного розгляду. Стаття 413 КПК РП містить вимоги до вступної та резолютивної частини вироку, а ст. 424 КПК РП – вимоги до мотивувальної, яке викладається окремим документом та повинно охоплювати такі питання як: вказівку на те, які факти суд вважав доведеними або недоведеними, на які докази він спирався при цьому і чому не знайшов доказів протилежного; тлумачення правових підстав судового рішення; обставини, які суд врахував при призначенні покарання [5].

Сформувавши уявлення про те, які вимоги законодавці різних країн висувають до рішень судів, слід перейти до специфіки притаманної для рішень саме суду касаційної інстанції – виносити постанови/вироки, що містять правові висновки або як їх по-іншому називають прецеденти (в країнах англосаксонської системи права), правові принципи (Польща) тощо.

Поступовий процес зближення систем континентального та англосаксонського права знаходить відображення в законодавчих актах багатьох країн Європи.

Положеннями ч.ч. 5, 6 ст. 13 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» передбачено, що висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках ВС, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, а судами вони враховуються при застосуванні норм права [6].

У ч. 4 ст. 442 КПК України, передбачено, що у постанові палати, об'єднаної палати ККС ВС, Великої Палати ВС (далі – ВП ВС) має міститися висновок про те, як саме повинна застосовуватися норма права, із застосуванням якої не погодилась колегія суддів або палата, об'єднана палата ККС ВС, що передала справу відповідно на розгляд палати, об'єднаної палати ККС ВС, ВП ВС [1].

Майже аналогічну двом попереднім відповідну норму передбачено § 1 ст. 87 закону РП «Про Верховний суд» визначено, що постанови повного складу Верховного суду (далі – ВС Польщі), складу об'єднаної палати та складу всієї палати з часу їх ухвалення стають правовими принципами [7] саме за допомоги цих постанов забезпечується єдність судової практики у Польщі.

Відмінним від вказаної норми, але не менш важливим за своїм значенням, є інститут правових питань, передбачений ст. 441 КПК РП, який визначає, що постанови прийняті ВС Польщі у порядку вказаної статті є обов'язковими до застосування у провадженні. В інших випадках постанови ВС Польщі чи апеляційних судів, ухвалені в одних випадках, не є обов'язковими в інших, однак порушення напрацьованих цими судами постанов, як правило, викликає негативні процесуальні наслідки як для нижчестоящих судів (з точки зору правильності і стабільності рішення), так і для сторін процесу (з точки зору шансів в апеляційному чи касаційному провадженні) [8].

У Франції судовий прецедент, як і в Англії, має давню історію свого існування і невід'ємно пов'язаний з формуванням правових висновків Паризьким Парламентом (найвища судова інстанція у середньовіччі, яка трансформувалась і представлена сьогодні касаційним судом). Саме це вплинуло на розвиток права загалом. Зокрема, Коган Є.Г. пояснює це тим, що: по-перше, під час розгляду проваджень формувались настанови, на які у подальшому орієнтувались адвокати, судді нижчестоящих судів, а також радники самого Парламенту під час ухвалення рішень по аналогічним справам, тим самим уніфікував правові норми, а по-друге, видавав правові акти загальнодержавного характеру у період (1648-1653 років) та локальні постанови, які були направлені на регулювання правопорядку у королівстві... [9, с.182].

У Великобританії, враховуючи історичну провідну роль судів у правотворенні, значення статуту як джерела (форми) права досі залежить від прецедентного права [10, с. 110]. Обов'язковість же прецеденту у Великобританії можна визначити за принципом – кожен суд свого рівня зв'язаний власними попередніми рішеннями з відповідного питання, а також рішеннями суду вищого щабелю. Виключенням з цього загального правила до 2005 року була Палата лордів, а після став Верховний суд Великої Британії.

Звертаючись до процесуальних кодексів Польщі, Франції та України можна побачити, що нормативно-правові акти не містять взагалі вимоги до форми і змісту правового прецеденту, не кажучи про встановлення певних меж їх дії. З них можна лише дійти висновку, де вони повинні розміщуватись у судовому рішенні, хоча саме їх словесний вираз з наданням їм конкретних рис норми (техніко-юридичної конструкції) сприятиме на практиці правильності їх розуміння, застосування, убезпечить від повторно неправильного застосування норми в аналогічних випадках, стабілізує кримінальний процес.

Певного роду відповіді на те, які вимоги висуваються до судового прецедента, можна знайти в мотивувальній частині вироку Конституційного суду Польщі від 20.04.2020 прийнятого у справі № У 2/20, коли він розглядав питання конституційності постанови складу об'єднаної палати з розгляду цивільних, кримінальних справ та праці й соціального страхування ВС Польщі від 23.01.2020.

Так, зокрема вказано, що правові принципи ВС Польщі мають такі риси: обов'язковість, загальність, абстрактність, сфера їх застосування не обмежується конкретним випадком, що визначається суб'єктивно чи об'єктивно, не вичерпуються після одного застосування, видаються уповноваженими державними органами у межах власної компетенції [11].

З огляду на це ми можемо говорити, що вказані риси умовно діляться на ознаки, що визначають: адресатів (коло осіб на кого вони розповсюджуються), предмет та простір

регулювання, а також суб'єкта (орган, що уповноважений приймати такого роду рішення). Фактично риси судового прецедента є межами, які визначають дії прецедентного рішення суду за: об'єктом, суб'єктом, а також предметом та простором.

Всі названі характеристики притаманні правовій нормі у широкому значенні цього слова та нормативному акту – у вузькому. При цьому слід сказати, що в теорії права вищевказані ознаки не вичерпують всі аспекти норми права.

У першу чергу через те, що існує ще одна межа – час. Саме з ним пов'язується набрання нормою права своєї законної сили, визначає перспективність, ретроспективність та/або ультраактивність її застосування, припинення застосування тощо.

Тому ми зупинимося на характеристиці двох меж судового прецеденту (темпоральних та суб'єктних), які потребують правового урегулювання в Україні, внаслідок свого істотного впливу у вітчизняному кримінальному процесі на досудове розслідування та судовий розгляд.

Чому виникла необхідність у правовому врегулюванні меж дії правових висновків ВС? Тому що за час функціонування ВС ним прийнято безліч судових рішень з питань застосування норм кримінального процесуального закону; кожен наступні рішення за формою викладення висновку щодо застосування права не відповідають таким же, але прийнятим іншим складом ВС; рішення ухвалюються з одного й того ж питання по-декілька разів, але причинно-наслідкові результати можуть бути кардинально протилежними.

Більшість постанов ВС у кримінальних провадженнях не містять окремої частини, яка б відповідала вимогам ч. 4 ст. 442 КПК України, однак мотиви, викладені у таких постановках, стають правовими висновками внаслідок недотримання норм процесуального закону, про що буде вказано далі.

З огляду на це, ми не підтримуємо позицію деяких науковців, які вважать, що механізм створення прецедента є саморегулюючим процесом і не потребує закріплення в законодавстві [12], хоча б з огляду на те, що це: 1) відіграє роль запобіжника у країні, де закріплено принцип розподілу влад на: законодавчу, виконавчу і судову; 2) створює можливість якісної підготовки рішень суду з урахуванням наслідків, що настають після його ухвалення; 3) визначить «вагу» самого рішення та норми, що в ньому закріплено; 4) і нарешті дасть можливість досягнути поставленого завдання діяльності ВС – єдність та стабільність судової практики, правова визначеність у питаннях права.

Суб'єкт як межа, що впливає на вагомість рішення ВС. Здається, що взагалі відсутній правовий спір або прогалина у законодавстві, яка б могла стати предметом наукового вивчення, оскільки законодавець на вершину судів загальної юрисдикції у Великобританії, США, Польщі, Франції та Україні поставив верховний суд, який наділений правом касаційного перегляду та відповідно ухвалення кінцевого рішення, яке може містити відповідний висновок щодо застосування права.

Однак це не зовсім так, оскільки касаційний суд Польщі, Франції та України за своєю структурою не є «монолітним», як у Великобританії та США (суд складається з однієї колеції суддів, яка і здійснює провадження у справі), і складається з різних палат та колецій. В Україні ВС розглядає кримінальні провадження у складі колеції суддів, суддів у складі першої, другої та третьої палати, об'єднаної палати ККС ВС, а також ВП ВС. Майже дзеркальне відображення національної структури ВС можна побачити у Франції (секції, палати, змішана палата, пленарна асамблея).

Тому законодавець передбачив, що з усієї структури верховного суду, який має право ухвалювати прецедентні рішення, необхідно виокремити конкретні палати (в Україні це палати, об'єднана палата ККС ВС, ВП ВС [1], у Польщі – повний склад ВС Польщі, об'єднана палата та склад суддів всієї палати [7], у Франції – змішана палата, пленарна асамблея [13]).

У той же час, результати роботи ВС засвідчують, що левова частка всіх прийнятих постанов у кримінальних провадженнях ухвалюється у складі палат, не дивлячись на те, що існує імперативна норма, яка регулює порядок передачі провадження на розгляд палати, а також належне обґрунтування такого рішення колегією суддів.

Так, ч.ч. 2, 4 ст. 434-2 КПК України передбачають, що кожного разу при передачі провадження на розгляд будь-якої з палат ВС колегією суддів повинна постановлятися ухвала, яка приймається більшістю голосів від її складу, що розглядає провадження. У такій ухвалі повинні бути викладені мотиви необхідності відступлення від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного у рішенні, визначеному ч.ч. 1-4 ст. 434-1 цього Кодексу, або із обґрунтуванням підстав визначених ч. 5 ст. 434-1 цього Кодексу [1].

Вказані норми не є «винаходом» вітчизняного законодавця, такі ж положення передбачені нормативними актами Німеччини, Польщі, Франції.

Такий порядок є імперативним і передбачений законодавцем саме для того, щоб динамічний процес кримінального провадження не ставився постійно у залежність від думки ВС. Крім того, це передбачено й для належного відправлення кримінального правосуддя, щоб сторони могли передбачити наслідки своєї діяльності, використовуючи той чи інший правовий висновок.

Саме нехтування ВС вказаною нормою негативно відображається на діяльності досудового розслідування, оскільки дізнавачі, слідчі та прокурори не стільки займаються розслідуванням кримінальних проваджень та здійсненням процесуального керівництва у них, скільки пошуком постанов ВС, які їх регулюють (і не завжди однозначно в залежності від палати, які їх ухвалили, а подекуди і однією палатою, але в різний час); негативно впливає на стабільність кримінального провадження, а тяжкими наслідками цього є безпідставне ухвалення реабілітуючих рішень [14, с. 163].

Враховуючи, що питання правильного застосування кримінального процесуального закону, які порушуються в касаційних скаргах, переданих на розгляд ВС, мають принциповий характер, суб'єктом їх вирішення повинен виступати структурний елемент ВС наділений відповідною компетентністю. Це у свою чергу вплине на кількість та якість схвалюваних палатами ВС рішень, надасть правовому висновку переконливості для судів нижчих інстанцій та осіб, які будуть його застосовувати на стадії досудового розслідування.

Темпоральність як наступна межа, яка потребує законодавчого визначення. Це найбільш дискусійна межа правового висновку.

Богдановська І.Ю. вказувала, що «суд, вирішуючи справу у випадку виявлення прогалини у праві, створює норму та застосовує її до фактів, які мали місце у минулому. Судовий прецедент у силу особливостей формування має зворотну силу [15, с. 79]. Крім того, в країнах континентальної Європи право створювати норми на майбутнє є виключною компетенцією законодавця.

Основна критика ретроактивності (прецедентів і права загалом) пов'язана зі шкодою, яку вони спричиняють для стабільності та передбачуваності права. Дійсно, з ретроактивною дією змін у прецедентному праві особа, слідуючи старим правилам, опиняється у ситуації, коли вона не могла передбачити відповідні зміни та підлаштуватися під них свою поведінку [16, с. 9].

Про небезпеку ретроспективності дії правових висновків ВС заговорили в Україні, у тому числі і самі судді касаційного суду як у приватних коментарях [17], так і викладаючи свої міркування в ухвалях.

Зокрема, в ухвалі ВС колегії суддів Третьої судової палати ККС від 12.05.2021 було ініційовано питання про передачу кримінального провадження на розгляд об'єднаної

палати ВС з метою відступу від попереднього правового висновку або встановлення перспективності дії нового висновку. В обґрунтування своїх доводів судді наводили і приклади можливості прийняття такого роду рішень посилаючись на діяльність колег з США, Литви, а також те, що «ретроспективне застосування цього висновку об'єднаної палати потенційно може призвести до встановлення Європейським Судом з прав людини порушень статей 2, 3 (і можливо деяких інших) Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у багатьох кримінальних провадженнях, де до кримінальної відповідальності неможливо буде притягнути осіб, причетних до вчинення злочинів проти життя та здоров'я людини, у зв'язку з визнанням недопустимими усіх доказів виключно через формальне недотримання процедури визначення прокурора чи слідчого (особливо, якщо така процедура не була чітко визначена законом на час її застосування, але була врегульована «заднім числом» внаслідок нового тлумачення закону судом» [18].

Аби не виникало труднощів та пересторог відносно темпоральності правового висновку, ми вважаємо, що кримінальне процесуальне законодавство необхідно доповнити відповідними нормами, які б визначали дію (перспективну, ретроспективну, ультраактивну) врегульованої або запровадженої рішенням ВС правової норми залежно від розділів та підрозділів КПК України.

Зокрема, на наш погляд, такий підхід до застосування темпоральних меж може виглядати наступним чином: ультраактивну дію у часі можуть мати правові висновки щодо застосування загальних принципів кримінального провадження, передбачених главами 1, 2 Розділу I КПК України; перспективну – правові висновки, які стосуються слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій, прийняття процесуальних рішень; ретроспективну – правові висновки щодо застосування норм права, які прямо впливають на забезпечення презумпції невинуватості та права на захист.

Крім того, «час», як межа дії правових висновків ВС, повинна знаходити своє відображення і щодо початку відліку застосування такого рішення. За загальним правилом, яке закріплено у всіх процесуальних кодексах, які в рамках цього дослідження ми вивчали, рішення суду касаційної інстанції вступають в законну силу з моменту його проголошення і не пов'язуються з офіційним оприлюдненням через засоби масової інстанції, як це передбачено для нормативних документів, що приймаються законодавчими та виконавчими органами влади.

І перша теза, і друга теза, крім закріплення її у нормі закону, повинна вказуватись у самому тексті рішення ВС.

До прикладу ми можемо навести існуючі в законі та рішенні суду подібного роду положення.

Так, вносячи зміни до ч. 5 ст. 219, ч. 6 ст. 234 КПК України, законодавець розумів, що ретроспективне застосування нових редакцій, які істотно змінюють підходи до розслідування кримінальних проваджень, неминуче призведе до безпідставного визнання доказів, зібраних до цього часу, недопустимими, закриття кримінальних проваджень, тому передбачив у вказаних статтях застереження «зміни не мають зворотньої дії в часі та застосовуються до справ, по яким відомості про кримінальне правопорушення, внесені в Єдиний реєстр досудових розслідувань після введення в дію цих змін» [1].

Прикладом судового рішення є нещодавнє ухвалення Конституційним Судом України (далі – КС України) рішення у справі № 3-р(II)/2022 щодо встановлення конституційності положень п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, яка регулює порядок закриття кримінального провадження у зв'язку із набранням чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність.

У резолютивній частині вказаного рішення КС України передбачено, що п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України, визнаний неконституційним, втрачає чинність через три місяці з дня ухвалення КС України цього Рішення [19].

На мій погляд, таке формулювання визначення часу втрати нормою законної сили в першу чергу продиктовано не тим, щоб за цей час законодавець в умовах воєнного часу, коли необхідно вирішувати нагальні питання оборони країни, шукав шляхи вирішення встановленої судом конституційної юрисдикції проблеми, а задля можливості судам загальної юрисдикції, на розгляді яких вже перебувають клопотання прокурорів про звільнення осіб від кримінальної відповідальності та закриття кримінального провадження саме через набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність (зокрема, на сьогодні є справи, які підлягають закриттю на підставі ч. 3 ст. 263 КК України через те, що положення вказаної статті внаслідок останніх змін, які були до неї внесені, взагалі виключає караність діяння), розглянути та прийняти остаточне рішення.

На даний час саме через відсутність правової визначеності щодо запровадження темпоральності відносно правових висновків касаційного суду ми вже отримали негативні прецеденти у кримінальному процесі, які потягли за собою негативні наслідки. У першу чергу це пов'язано з постановами об'єднаних палат ВС, якими була створена норма у кримінальному процесуальному праві щодо «легітимності прокурора, слідчого та дізнавача» у кримінальному провадженні [20, с. 229].

Висновки. Підводячи підсумок, необхідно констатувати, що в кримінальних процесуальних кодексах країн Європи вже мають місце закріплені у законодавчий спосіб межі – суб'єктність. Але на відміну від тієї ж Польщі та Франції, в Україні, не дивлячись на жорсткий імператив, який стосується процедурної сторони питання передачі матеріалів кримінального провадження до компетентного складу суду, який може ухвалювати правові висновки щодо застосування норм права, такого роду рішення ухвалюються з порушеннями вимог КПК України. Це не сприяє усталеності судової практики, а отже діяльність ВС у межах кримінального провадження потребує подальшого реформування, у тому числі з запровадженням інструментів визнання постанов ВС не дійсними у зв'язку з істотними порушеннями вимог кримінального процесуального закону.

Крім того, правового врегулювання потребує питання темпоральності правового висновку ВС, оскільки динамічність процесу досудового розслідування та судового розгляду не може ставитись у залежність від висновків ВС, зроблених у майбутньому. Усунення вказаної прогалини процесуального законодавства може бути здійснено шляхом доповнення КПК України статтями, які передбачатимуть співвідношення між конкретними нормами процесуального закону та можливістю їх дії перспективно, ретроспективно або ультраактивно.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#n3601> (дата звернення 19.07.2022).
2. Strafprozeßordnung vom 01.02.1877 RGBI. S. 253 durch Art. 9 d. G v. 12.09.1950 I 455 / URL: http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_stpo/englisch_stpo.pdf (дата звернення 19.07.2022).
3. Code de procédure pénale de 08.04.1958. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071154?etatTexte=VIGUEUR.
4. Loi organique № 13/010 du 19.02.2013 relative à la procédure devant la Cour de cassation. URL: <https://leganet.cd/Legislation/Droit%20Judiciaire/LO.13.010.19.02.2013>.

htm#:~:text=La%20présente%20Loi%20organique%20organise,des%20juges%20et%20la%20révision. (дата звернення 19.07.2022).

5. Kodeks postępowania karnego, Ustawa z 06.06.1997. Dz. U. 1997 Nr 89 poz. 555. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970890555/U/D19970555Lj.pdf>.

6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 20.07.2022).

7. O Sądzie Najwyższym, Ustawa z 08.12.2017, Dz.U. 2018 poz. 5. URL: <https://sip.lex.pl/#/act/18669964?cm=DOCUMENT>.

8. Dudka Katarzyna (red.), Kodeks postępowania karnego. Komentarz, wyd. II. Wolters Kluwer. 2020. URL: <https://sip.lex.pl/#/commentary/587774612/629375/dudka-katarzyna-red-kodeks-postepowania-karnego-komentarz-wyd-ii?cm=URELATIONS>.

9. Коган Е.Г. Юридические аспекты организации и деятельности Парижского Парламента во Франции. дис. ...кан.юрид.наук: 12.00.01 / Мос. гос. ун-т. им. М.В. Ломоносова. Москва, 2016. 224 с.

10. Малишев Б.В. Судовий прецедент у правовій системі Англії (теоретико-правовий аспект). дис. ...кан.юрид.наук: 12.00.01 / Київ. нац. ун-т. ім. Т. Шевченка. Київ, 2002. 229 с.

11. Wyrok, sygn. akt U 2/20 Trybunału Konstytucyjnego z 20.04.2020. URL: <https://sip.lex.pl/#/act/18981881/2755210/wyrok-trybunalu-konstytucyjnego-sygn-akt-u-2-20?keyword=Wyrok%20Trybunału%20Konstytucyjnego%20z%20dnia%2020%20kwietnia%202020%20r.%20U%202~2F20&cm=SFIRST>.

12. Попов Ю.Ю. Прецедентное право в контексте общеобязательности судебных решений и украинские перспективы. Центр коммерческого права. 2021. URL: http://ropov-yuyu.narod.ru/27_Precedent_ru.htm.

13. Code de l'organisation judiciaire du 03.07.1967 / ART. 5 de la loi 67523. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/texte_lc/LEGITEXT000006071164?fonds=CODE&page=1&pageSize=10&query=Cour+de+cassation&searchField=ALL&searchType=ALL&tab_selection=all&typePaging=DEFAULT.

14. Лазоренко Є.Ю. До питання правового визначення меж застосування постанов Верховного Суду через призму існуючих процесуальних фільтрів. Кримінально-виконавча система України та її роль у розбудові правової і соціальної держави: матеріали VIII заочної міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернігів, 26 листопада 2021 р.) / гол. ред. О. М. Тогочинський; Академія Державної пенітенціарної служби. Чернігів: Академія ДПтС, 2021. 346 с. С. 162-166.

15. Богдановская И.Ю. Эволюция судебного прецедента в «общем праве». Право. Журнал школы высшей экономики. Москва. 2010. № 2. С. 75-87.

16. Пушняк О.В. Дія у часі судового прецеденту: досвід США. 2019. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/deystvie-vo-vremeni-sudebnogo-pretседenta-opyt-ssha>. <https://doi.org/10.21564/2225-6555/2019.15.169847>.

17. Кібенко О. Перспективна дія правового висновку (позиції) Верховного Суду: чи доцільно запровадити в Україні? Судебно-юридическая газета. 03.03.2020 р. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/162411-perspektivna-diya-pravovogo-visnovku-pozitsiyi-verkhovnogo-sudu-chi-dotsilno-zaprovaditi-v-ukrayini>.

18. Ухвала Верховного Суду колегії суддів Третньої судової палати Касаційного кримінального суду від 12.05.2021 справа № 663/267/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97005607>.

19. Рішення Конституційного Суду України від 08.06.2022 у справі № 3-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-22#n62>.

20. Лазоренко Є.Ю. Визначення меж застосування рішень Верховного Суду у кримінальних провадженнях в Україні та світі. «KELM (Knowledge, Education, Law, Management)». м. Люблін, Республіка Польща, 2021. № 5(41). С. 224-231.